

POLÁK ISTVÁN

Nagy Gáspár tréfája?

Fikció és valóság a költő regényében

Milyen tréfáról lesz szó – adódhat a kérdés –, ha már a cím is kérdőjeles? Különösnek tűnhet, de a kérdőjel az írás végéig, sőt azon túl is meg fog maradni.

Nagy Gáspár, a Kossuth-díjas költő idén lenne hetvenéves, de már tizenkét éve a nagytilaji temetőben nyugszik. 2019 kettős évforduló is lehetne, mert az első nyomtatásban megjelent verse, a *Pontok* a szombathelyi főiskola diákantológiája, a Jelentkezünk 1969. májusi számában található.¹

Sőt, ugyancsak 1969 tavaszán jelent meg az akkor folyóirattá vált nyugat-dunántúli irodalmi lapban, a máig élő Életünkben a *Stációk* című vers. 2019 ennek megfelelően a költői indulás ötvenedik évfordulója is. (Nagy Gáspár később is adott verseket az Alma Mater diáklapjának, például annak 50. számában több verse együtt jelent meg nagybátyjának, Nagy Gyulának Nagytilaj történetéről szóló írásával.)

2019-et a barátai tehát a reá való emlékezésnek szentelik, a feledés elleni küzdelem jegyében idézik fel személyiségét és munkásságát. Az irodalomtörténészek konferenciák, megemlékezések keretében, az egykori iskolatársak találkozókkal, versmondó versenyekkel, túrával és kispályás focibajnoksággal. Írásomat a Nagy Gáspár Alapítvány által a Petőfi Irodalmi Múzeumban május 7-én rendezett konferencia egyik előadása motiválta. Kiss Gy. Csaba *Ludvik Jahn és Kundera nyomában* című előadásában Kundera Nagy Gáspár prózai műveire gyakorolt hatását elemezte. Egyik megállapítását gondolom tovább a költő regényével kapcsolatban.

Nagy Gáspár két prózai műve ugyanabban az időben játszódik. Megírását és megjelenését tekintve a novella a korábbi (erre is utalt Kiss Gy. Csaba előadásában), a címe: *Augusztusban, Ludvik Jahn nyomában*. 1981-ben jelent meg a Kortársban, majd kötetben 1995-ben. A kötet a novella címét viseli, de első, hosszabb része a *(legény-részlet)* című kisregény. Ennek születését a költő 1991–1993-ra datálja. A kötetben ezt négy novella követi, amelyek közül a harmadik a fentebb említett. A kisregény még egyszer

megjelent, önállóan, 1999-ben, *Kanizsa-vár(vissza)* címmel, amelyhez a szerző egy bevezető és egy záró fejezetet írt. Ezek az egyes szám harmadik személyben fogalmazott részek távolságtartó keretbe foglalják a történetet. De mivel a szöveg nagy része azonos, ezt tekinthetjük akár második kiadásnak is, s a továbbiakban egy műként fogjuk értelmezni. Látszólag megegyezik a novella és a regény főszereplője, (akit azonosíthatunk a szerzővel is), annak ellenére, hogy a két írás ugyanabban az időben, de két különböző helyszínen játszódik, s más eltérések is tapasztalhatók, éppen Kunderához köthetően. Erre a hasonlóságra utal az is, hogy mindkettőben egyes szám első személyű az elbeszélő, az „epikus én”. Az azonoság azonban látszólagos, hiszen valószínűtlen, hogy egy ember egyszerre két különböző helyen legyen.

A két mű közös pontja tehát Kundera. A regényben csak a cseh íróra találhatók utalások, a novellában már a különös sorsú regényére, a *Tréfára* is. A könyv sorsáról 2018 augusztusában Beck András esztéta, irodalomkritikus kiállítást rendezett a Víg utca 2. szám alatt található ISBN könyv+galériában. Kundera regénye ugyanis előbb 1968 közepén jelent meg magyarul, kettős kiadásban, Pozsonyban és Budapesten, majd néhány hét múlva bevonták a még el nem adott és a könyvtári példányokat, s kétezer példány húsz éven át hevert az Európa Kiadó pincéjében. Feltételezések szerint Csehszlovákia lerohanása volt a betiltás oka. 1988-ban átragasztották a korábbi 27 Ft-os árat 57-re, és ez a „maradék” a könyvesboltokba került, de egy évvel később újra kiadták. Azonban előtte megjelent szamizdatban is, 1987-ben, a Demszky Gábor nevével fémjelzett AB Független Kiadó gondozásában. A kiállítás központi helyén volt látható a Kortárs 1981-es száma, benne Nagy Gáspár novellája. Májig rejtély, hogyan jelenhetett meg egy olyan könyvről szóló történet,² amely nem volt elérhető akkor egyetlen könyvtárban sem.

A novella önéletrajzi hitelességét megerősíthetik azok, akik valamelyest ismerik Nagy Gáspár életét, elsősorban ifjúságát. 1967-ben érettségizett Pannónhalmán, s emiatt nem vették fel abban az évben Szombathelyre népművelés–könyvtár szakra, holott maximális pontszámot ért el a felvételi vizsgán. Egy évig dolgozott tehát ugyanott, hogy vezekeljen. Triciklis áruhordó volt a helyi Nagyker Vállaltnál, ahogyan ez a novellában olvasható. Tehát a történet augusztus

1 https://savaria.elte.hu/konyvtar/ekonyvtar/pdf/jelentkezunk/jelentkezunk_repertorium.pdf

2 <http://www.nagygaspar.hu/honlap/index.php/prozakotet/proza/1/4>

elején játszódik, megjelenik benne néhány jól jellemzett szereplő, akiket sok egyéb mellett összeköt egy titkos ismeret, az utalásszerűen jelzett történet Ludvik Jahnról, akit 1949-ben egy képeslapra írt néhány mondat miatt távolítottak el az egyetemről: „Az optimizmus az emberiség ópiuma! Az egészséges lélek ostobaságtól bűzlik. Éljen Trockij!” Nagy Gáspár a novellában ezeket a mondatokat nem idézi, de idéz más mondatokat, s a novella elején és végén utal saját példányának sorsára is: sorsoláson nyerte, majd elkallódott, s könyvtárakban próbálta keresni 1981 előtt, persze hiába.

A két címen is megjelent regény³ cselekményének ideje is 1968 augusztusa. Itt azonban a főhős augusztus elején-közepén (a történet első kétharmadában) nem a későbbi tanulmányok színhelyén jár, hanem Nagykanizsán, egyik nagynénjénél. Amikor tehát a novella hőse Szombathelyen triciklizik, akkor a regényhős Kanizsán flörtöl és strandol Klárikával, mert egy plátói szerelem hamvas napjainak felidézése képezi a cselekmény gerincét. A szerző belefűzi a történetbe az akkori olvasmányait is, többek között Kunderáról. „Reggeli után abba az interjúkötetbe mélyedtem, amelyből a strandon alig tudtam valamit olvasni, lévén ott más fontosabb teendőim. Most A. J. Liehm kérdésére – a muksó valami cseh irodalomtörténész, kritikus – az egyik nemzedéktársa felel. Itt nyílt ki a könyv, s talán nem is véletlenül, mert bár nehezen érthetően azt mondja a válaszoló: »Értelmiséginek azt az embert nevezzük, aki kételkedik. Az értelmiség semmiben sem kételkedik olyan buzgón, mint önmagában. Az értelmiségnek mint társadalmi rétegnek a válságát, gyengeségét, korlátozottságát, elszigeteltségét és így tovább csak maguk az értelmiségiek fedték fel, és mindebből a XX. század irodalmának nagy témáját fabrikálták. Az értelmiség az egyetlen olyan réteg, amely képes önmagát leleplezni, elemezni.«

Kikeresem, ki mond ilyen nekem szóló mondatokat Liehm úr kérdésére. Egy Kundera nevű költő, ha jól mondom, aki a kételkedéséről cseveg. A könyvet egy pozsonyi ismerősünk hagyta itt. Lelkes ember; és mint valami hétpecsétetes államtitkot, suttogva rejtette a »virágcserepes szabadpolcra«. »Olvasgassad – nyíljon a szemed, mi készül a fejedben. A könyve-

ket majd később lefordítjátok, ha lesz rá érkezétek.« A Kundera név nagyon furcsa volt. Ráadásul még, Bartókot és Kodályt is emlegette, meg klassz filmeket. És én nagyon szerettem az ő filmjeiket! Azt mondja, mivel igazán a zenéhez meg az irodalomhoz vonzódott vagy értett, hogy magával önellentmondásba keveredjen, meg kételkedjen ebbeli tudásában, hát a filmművészettel kezdett csakazértis foglalkozni. Bár nem sok sikerrel. Ez aztán egyből vonzóvá tette. Egy megjelent könyvéről faggatta a kritikus. Érződött, a kritikusnak nagyon tetszett, de a szerző már túl van rajta, amíg írta érdekelte, aztán már nem. A *Žert* 1967-ben jelent meg. Majd biztos lefordítják magyarra is!

Tréfa, jutott eszembe a Kundera-regény cím, nem olvastam még, csak fölkellették az érdeklődésemet azzal az interjúval. *Žert, Žert* – itt az időjárás tréfálkozik, amott a politika! (Lásd és halljad a mai fenyegető híreket.)”

Nagy Gáspár regényének fordulópontja, a két helyszín választóvonal: augusztus 20-a. S inentől feltelezhető a címben is jelzett tréfa, Kundera *Tréfája* nyomán Nagy Gáspár tréfája. Hiszen ezen a napon indul el a fiú a nyári vakációja végén későbbi tanulmányainak színhelyére. S ennek a napnak a leírásában és a történet harmadik harmadában már nem a valóság, hanem a fikció válik dominánssá. Az lehet a sejtésünk, hogy a szerző provokálja az olvasót, a lehetetlen és véletlen eseményrészletekkel el akarja bizonytalanítani. Nézzük ezeket vázlatosan. A fiú reggel hatkor indul vonattal, s alkonyatkor ér a másik város határába. A két város távolsága 102 km, ma két órán belüli a menetidő. A regényben néven nem nevezett Szombathely határában műszaki hibára hivatkozva megállítják a vonatot, s az utasokat buszokra szállítják át. Tán csak nem azért, hogy utána órákon át várakozzanak az előttük elvonuló katonai menetoszlop miatt? Mert a buszokat is megállítják. Az utasok lázadoznak, attól félnek, hogy nem láthatják a tévében az ünnepi tűzijátékot. Idézzük a regényt: „A nap ekkor már a dombok közé süllyedt. [...] Már közvetlenül a város határában jártunk; a párhuzamosan futó vasúti sínek itt elkanyarodnak, a busz viszont egyenesen megy a centrumba, át a kispatakon, melyet nagyképűen folyónak neveznek.

Hirtelen fékcsikorgás. Állj, állj! A sofőr hevesen káromkodott. Ruszkik a ... ! De itt elharapta a kiki-

3 A két szövegváltozat megtalálható a költő honlapján: <http://www.nagygaspar.hu/honlap/index.php/prozakotet/proza/1/7>; http://www.nagygaspar.hu/uploads/Kanizsa_var_vissza.pdf

vánkozó körítést, s mellőzte a szebb pázmányi árnyalatokat. Mivel elég elől ültem, láttam, mi van, illetve nem sokáig. Már integettek neki, hogy vegye le a fényt. Csak lassan tett eleget a kérésnek a derék sofőr, engedte látni, *mi is van itt*. Talán láttuk is. Két orosz tiszt és két katona – az egyik magyar egyenruhás volt – zárta le az utat; két oldalt pedig egy-egy katonai dzsip. A katonák fején páncélsisak, kezükben forgalomirányító tárcsák. A sofőr csak annyit szólt hátra a zajongó, levegőtlen utastérbe: „előttünk katonák, szovjetek meg egy szegény magyar gyerek is, várunk kell!”

Lehet, hogy kitört a világháború.

Akkor már sejtettem valamit, felidéződtek az egyre vérszjósőbb rádióhírek.”

A regénybeli vonulás alkonyattól éjjel 11 utánig tartott, vagyis órákon át. Azt mondhatjuk – a ma divatos nyelvi panelt használva –, hogy ez nem életszerű, nagyon nem életszerű. Hiszen ennyi idő talán ahhoz sem kellett volna, hogy a hazánkból az 1968. augusztus 20-a éjjelén Csehszlovákiába vonuló összes jármű átérjen egy útkereszteződésen.

A következő, tréfásnak tekinthető cselekmény-mozzanat maga az utazás célja. Tudjuk a regény főhőséről, hogy a pannonhalmi atyáknál érettségizett, s tudjuk azt is, hogy hazánkban az elmúlt hetven évben nem kezdődött tanév egyetlen egyetemen, főiskolán sem augusztus végén. Vagyis 1968. augusztus 21-én nem kezdődött gólyatábor sem. Ezt ugyan akkor még nem így nevezték, hiszen nem terjedt ki a teljes kezdő évfolyamokra, csupán az előre kiszemelt, leendő KISZ-vezetőkre. S elképzelhető-e, hogy a bencés diákokot is ilyen szerepre szánták? Vagy átnevelési céllal invitálták a tanévkezdés előtti hétre a táborba? Meglehetősen perverz szándék lett volna bármelyik.

Pécsi György így ír erről a regényrészletről a Nagyítás 2010. február 24-i számában:

„Furcsán ér véget a vakáció. A Szent István napján hazafelé tartó fiatalember autóbuszát vonuló szovjet (ruszki) tankok várakoztatják; az utasok megrettennek: háború lenne? (Tudjuk, nem volt, már alig is emléksziünk a hatvannyolcas szégyenteljes csehszlovákiai bevonulásra, meg hogy évekig leköpködték aztán a magyaroságiakat odaát, Cseszkóban.) A könyvbéli fiatalember nem tudja még, hogy élete egyik legna-

gyobb élményét éli át ezekben az órákban, napokban. Még nem tudja, hogy költészetét megjelöli a megszállásra vonuló ’testvéri tankok’ koronatanúsága, s hogy éppen a Prágai Tavasz leverése égeti bele: nem lehet emberarcúvá formálni a létező szocializmust, Moszkva és helytartói minden kezdeményezést könyörtelenül levernek. S hogy ne legyenek kétségei, a főiskolai előkészítón kategorikusan a tudomására hozzák, az állam »nem tűri sem itthon, sem a testvéri országokban az ellenforradalmat«.

Nagy Gáspár személyes emléken alapuló kisregényét 1991–1993 között írta, mely kötetben először (*legény-részlet*) címmel, az elbeszélés és az esszé kevert műfajú határán íródott más prózai írásaival együtt, 1995-ben jelent meg.”

Pécsi Györgyi tehát „koronatanúságról”, személyes emléken „alapulóságról” írt, természetesen a Nagy Gáspár-regény alapján közölt információk alapján, azokat életrajzi szempontból is hitelesnek tekintve, s ezzel hivatkozási alapot is teremtett. Azóta többször is hallhattuk, hogy Nagy Gáspárnak 1968-ban meghatározó élménye volt a Csehszlovákia „megsegítésére” vonuló sereg látványa.

(Személyesre hangolt kitérő következik. Nagy Gáspár főiskolai évfolyamtársa vagyok, de nagy sajnálatomra a két változatban megjelent regényt késve olvastam el, csak néhány évvel ezelőtt. Ebből következően nem volt módom a szerzővel beszélni róla. Így sejtelmem sincs arról, hogy vajon valóban utazott-e Nagy Gáspár augusztus 20-án bárhonnán Szombathelyre, s ha igen, akkor miért. És ha akkor utazott, akkor hol lakott szeptember elejéig, tán az albérletében? Nem tudtam eddig kideríteni, hogy ott volt-e szeptember első napjaiban a veleimi gólyatáborban. Azt sem tudhatom, hogy a regény(ek) íráskor a szerző gondolt-e arra, hogy hősének utazási célja nagyon ingatag lábakon áll. Ma már azonban, épp a bevezetőben hivatkozott előadás, Kiss Gy. Csaba előadása miatt úgy gondolom, hogy jobb is így. Maradjon meg bennem, bennünk ez a bizonytalanság.)

Azt javaslom ezek nyomán, hogy az augusztus 20-i események leírását ne vegyük tisztán életrajzi ténynek, a szerző személyes tapasztalatának, inkább tekintsük a szerző tréfájának, hagyjuk, hogy ott lebegjen a valóság és a képzelet határán.